

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ : สถานายกหอพระสมุดสำหรับพระนคร

อาทิพร ผาจันทร์ดา *

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ สถานายกหอพระสมุดสำหรับพระนคร

เนื่องในโอกาสวันคล้ายวันประสูติของ
สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรง
ราชานุภาพ เวียนมาบรรจบครบวาระอีกครั้งหนึ่งใน
วันที่ ๒๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๕๗ ควรที่คนไทย
ทุกคนจะน้อมรำลึกถึงพระกรุณาธิคุณของพระองค์
ที่มีต่อชาติบ้านเมืองเป็นอเนกประการ ยังผลให้ใน
พ.ศ. ๒๕๐๕ องค์การศึกษา วิทยาศาสตร์และ
วัฒนธรรมแห่งประชาชาติ (UNESCO) ได้ประกาศ
ยกย่องพระองค์เป็นบุคคลสำคัญของโลก นับเป็น

คนไทยบุคคลแรกที่ได้รับการสดุดีพระเกียรติคุณ
ให้เป็นที่ประจักษ์แก่สังคมโลก

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา
ดำรงราชานุภาพ มีพระนามเดิมว่า พระองค์เจ้า
ดิศวรกุมาร เป็นพระราชโอรสในพระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ (พ.ศ. ๒๓๙๔ –
๒๔๑๑) กับเจ้าจอมมารดาชุ่ม ประสูติเมื่อวันเสาร์ที่
๒๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๐๕ ในรัชสมัยพระบาท
สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕

* นักอักษรศาสตร์ปฏิบัติการ สำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร

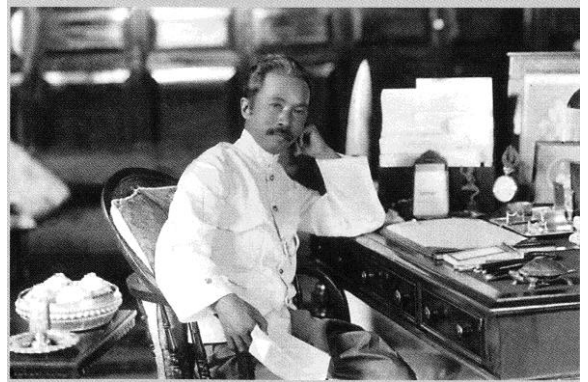
พ.ศ. ๒๔๒๙ ทรงได้รับการสถาปนาขึ้นเป็น กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ ต่อมา พ.ศ. ๒๔๓๓ เป็นอธิบดีกรมศึกษาธิการ ถึง พ.ศ. ๒๔๓๕ เป็นเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยและเลื่อน พระอิสริยยศเป็นกรมหลวงฯ ใน พ.ศ. ๒๔๔๒

ครั้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ พ.ศ. ๒๔๕๔ เลื่อนพระอิสริยยศเป็นกรมพระฯ ทรงดำรงตำแหน่งสภานายกหอพระสมุดสำหรับพระนคร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘ ต่อมา พ.ศ. ๒๔๖๕ เป็นกรรมการตรวจกฎหมายแพ่งและพาณิชย์และกรรมการสภาการคลังแล้วเป็นเสนาบดีกระทรวงมูรธาธรและนายพลเอก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖

ต่อมาใน รัชสมัย พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ พ.ศ. ๒๔๖๘ เป็นอธิบดีกรมมหาดไทยและเป็นนายกรัฐมนตรีเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๙ และเลื่อนพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๒ สิ้นพระชนม์ในรัชกาลที่ ๘ เมื่อวันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๖ ทรงเป็นต้นราชสกุล ดิศกุล

กล่าวได้ว่าสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ มีพระปรีชาสามารถและรอบรู้ในสรรพวิชาการทั้งปวง ทรงประกอบพระกรณียกิจน้อยใหญ่อันเป็นคุณประโยชน์แก่ประเทศชาติด้วยความจงรักภักดีจนเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยโปรดเกล้าฯ ให้ทรงดำรงตำแหน่งหน้าที่ราชการสำคัญมาตลอดทั้งสามรัชกาล

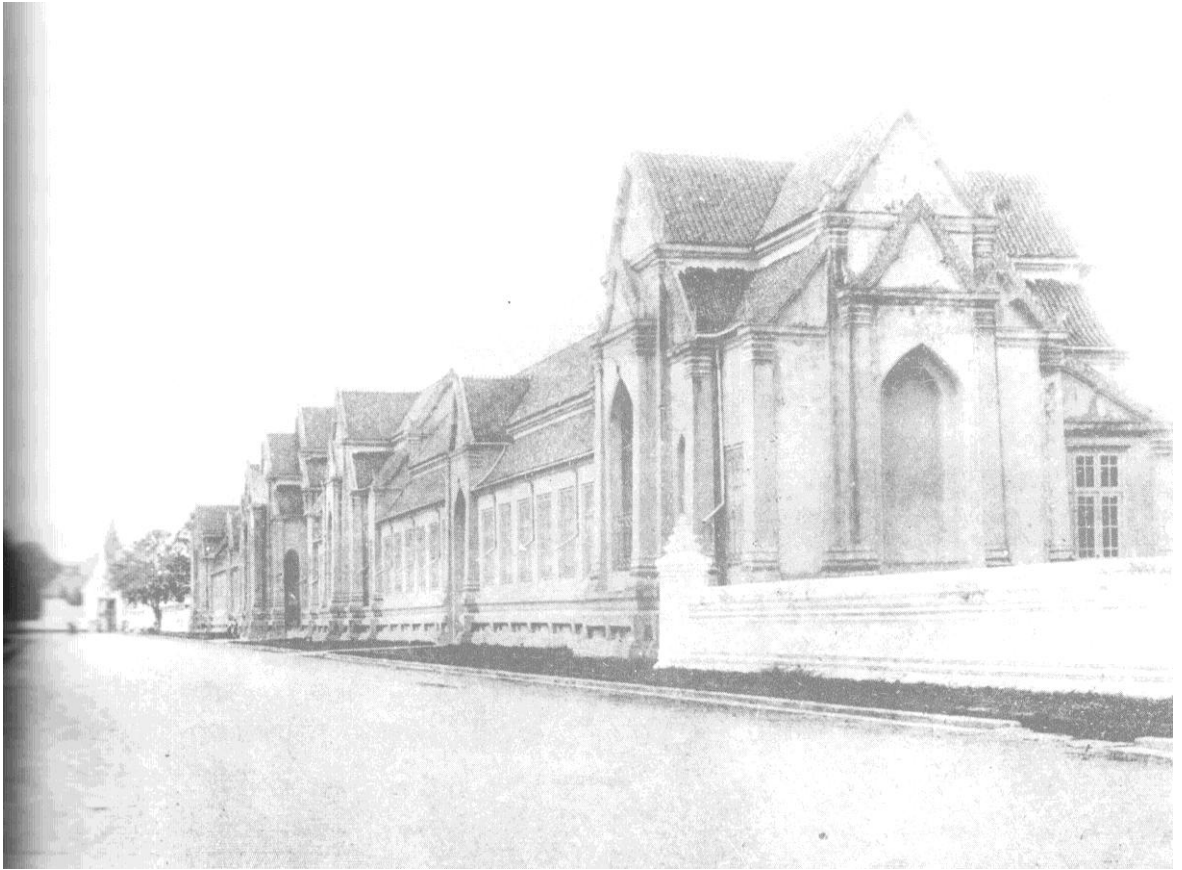
เฉพาะพระอัจฉริยภาพในด้านอักษรศาสตร์นั้น ทรงเป็นปราชญ์และพหูสูตอย่างแท้จริง สะท้อนให้เห็นจากพระนิพนธ์ จำนวนกว่า ๑,๐๕๐ เรื่องทั้งในด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี ขนบธรรมเนียมจารีตประเพณีต่างๆ ฯลฯ จนได้รับการยกย่องเป็น

สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพกับ
การทรงงานด้านอักษรศาสตร์

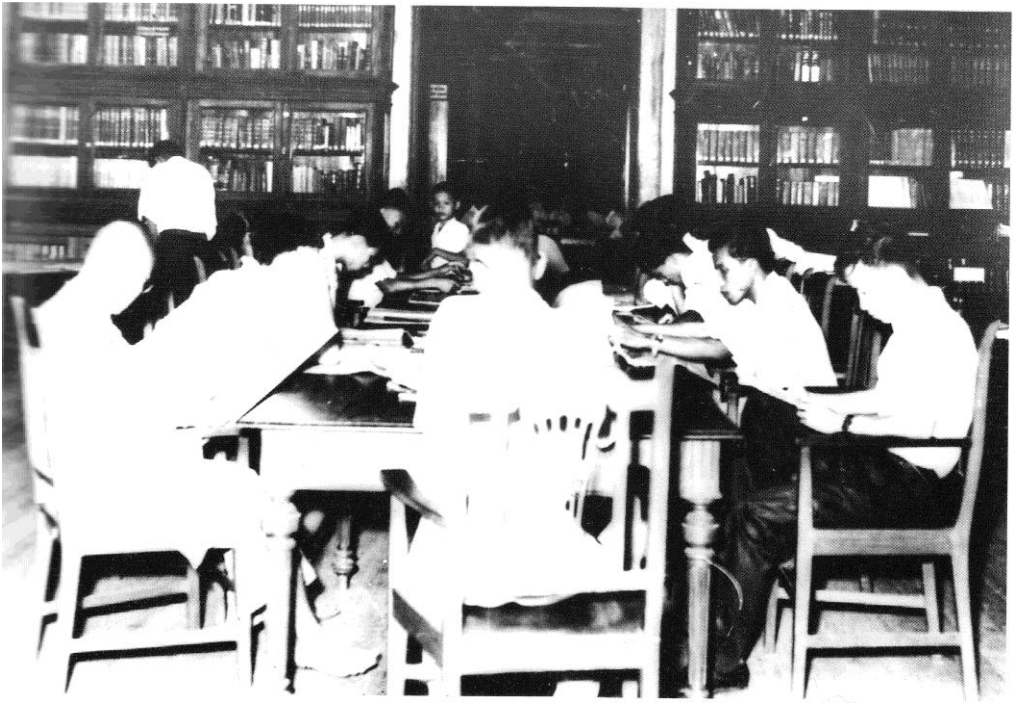
“พระบิดาแห่งประวัติศาสตร์ไทย” ด้วยทรงค้นคว้าและตรวจสอบข้อมูลโดยคำนึงถึงวิธีการทางประวัติศาสตร์เป็นสำคัญ แม้กระนั้นก็ตีทรงมีพระทัยกว้างให้คนอื่น ๆ สามารถแก้ไขงานของพระองค์ได้ หากมีข้อมูลหรือหลักฐานที่ถูกต้อง

ถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงดำรงตำแหน่งสภานายกหอพระสมุดฯ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๘ ทรงเป็นผู้ที่มีบทบาทและความสำคัญยิ่งต่อกิจการหอพระสมุดฯ ให้เจริญก้าวหน้าขึ้นโดยลำดับ สะท้อนให้เห็นจากพระนิพนธ์เรื่อง **ตำนานหอพระสมุด หอพระมณเฑียรธรรม หอวชิรญาณ หอพุทธสาสนสังคหะ แลหอสมุดสำหรับพระนคร** ซึ่งมีเนื้อหาที่ทรงชี้แจงถึงประวัติความเป็นมาและวิธีการดำเนินงานของหอพระสมุดฯ โดยจัดระบบระเบียบหอพระสมุดฯ ให้เป็นแหล่งความรู้ที่ทรงคุณค่าและอำนวยความสะดวกแก่ผู้เข้ามาใช้บริการ ในการนี้พระองค์ยังได้ทรงวางรากฐานการเสาะแสวงหาหนังสือ โดยทรงสอนเจ้าหน้าที่หอพระสมุดฯ เรียนรู้ถึงวิธีการค้นคว้าหาหนังสือเพิ่มเติม ปรากฏความใน **นิทานโบราณคดี** ฉบับพิมพ์ พ.ศ. ๒๕๕๖ หน้า ๑๖๙ เรื่อง หนังสือหอหลวง ความว่า

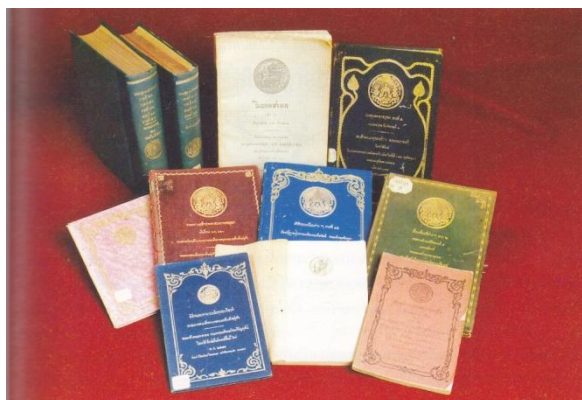

อาคารถาวรวัดฤๅ ที่ตั้งหอพระสมุดสำหรับพระนคร

...วิธีที่ฉันหาหนังสือนั้น เมื่อรู้ว่าแหล่งหนังสือมีอยู่ที่ไหน ฉันเองก็ไปเองหรือไปบอกเจ้าของหนังสือให้ทราบพระราชประสงค์ ซึ่งทรงตั้งหอพระสมุดสำหรับพระนคร และขอดูหนังสือที่เขาถืออยู่ ถ้าพบหนังสือเรื่องใดซึ่งยังไม่มีในหอพระสมุด ก็ขอหนังสือนั้นเจ้าของจะถวายก็ได้ จะขายก็ได้ หรือเพียงอนุญาตให้คัดสำเนาเรื่องนั้นมาก็ได้ตามใจ..การหาหนังสือฉบับเขียนซึ่งมีอยู่หลายแห่ง ไม่ยากเหมือนหาหนังสือ ซึ่งกระจัดกระจายอยู่ในพื้นเมือง เพราะรู้ไม่ได้ว่าหนังสือจะมีอยู่ที่ไหนบ้าง..ฉันจึงคิดวิธีอย่างหนึ่งด้วยขอแรงพวกพนักงานในหอพระสมุดฯ ให้ช่วยกันเที่ยวหาในเวลาว่างราชการ ไปพบหนังสือเรื่องดีมีที่ไหนก็ให้ขอซื้อเอามา หรือถ้าไม่แน่ใจก็ชวนให้เจ้าของเอามาให้ฉันดูก่อน บอกแต่ว่าถ้าเป็นหนังสือดี ฉันจะซื้อด้วยราคาตามสมควร หาโดยกระบวนนี้ บางทีได้หนังสืออย่างแปลกประหลาด..

ห้องอ่านหนังสือในหอพระสมุดสำหรับพระนคร พ.ศ. ๒๔๖๕

หนังสือที่หอพระสมุดฯ จัดพิมพ์

จากพระดำริวิธีการแสวงหาหนังสือของ พระองค์ ยังผลให้หอพระสมุดฯ มีหนังสือเพิ่มอีก เป็นจำนวนมาก อาทิ หนังสือพระราชพงศาวดาร ฉบับหลวงประเสริฐ ซึ่งเป็นที่รู้จักและมีคุณค่ายิ่ง ทางประวัติศาสตร์นั้น พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษณ์) ไปพบต้นฉบับในขณะที่ชาวบ้านกำลัง จะนำไปเผาไฟ จึงนำมาถวายสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เอกสารประวัติศาสตร์เรื่องนี้ นับเป็นหลักฐานสำคัญทางประวัติศาสตร์ที่ใช้ในการ ตรวจสอบศักราชได้อย่างถูกต้องแม่นยำกว่าฉบับอื่น ๆ

พ.ศ. ๒๔๗๒ สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรง ราชานุภาพ เสด็จฯ ไปหอสมุดของรัฐบาลที่ประเทศ อังกฤษและเยอรมนีตามลำดับ เพื่อศึกษาค้นคว้า หนังสือสมุดไทยและคัดสำเนาฉบับที่ไม่ปรากฏ ความในหอพระสมุดฯ แสดงให้เห็นถึงความวิริย- อุตสาหะและความตั้งใจมั่นของพระองค์ที่จะ ทำให้หอพระสมุดฯ มีความเจริญก้าวหน้าในการ บริการแก่ประชาชน

ในฐานะสถานายกหอพระสมุดฯ สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงสนับสนุนการพิมพ์ หนังสือเพื่อเผยแพร่ความรู้ให้ขยายออกไปใน วงกว้าง โดยรักษาดั้งฉบับเก่าเพื่อเป็นการสืบอายุ

หนังสือไม่ให้สูญหายไปกับกาลเวลา มีพระดำริให้ หอพระสมุดฯ จัดพิมพ์หนังสือขึ้นเองและสนับสนุน ให้ผู้อื่นเป็นเจ้าภาพในการจัดพิมพ์หนังสือในวาระ ต่างๆ โดยหอพระสมุดฯ จะอำนวยความสะดวก พิจารณาคัดเลือกหนังสือให้เหมาะสมกับเจ้าภาพ และโอกาสของงานที่จะพิมพ์ ทั้งงานมงคลและ อวมงคล พร้อมทั้งทรงพระนิพนธ์คำนำเพื่อเป็น เกียรติแก่เจ้าภาพด้วย นอกจากนี้ยังโปรดให้โรงพิมพ์ มาขออนุญาตพิมพ์หนังสือเพื่อจัดจำหน่ายได้ โดยมี คำตอบแทนเป็นหนังสือที่เรียกว่า “คำภาคหอ” เป็นจำนวนร้อยละยี่สิบของหนังสือที่พิมพ์ โดยเหตุนี้ หอพระสมุดฯ จึงมีหนังสือบริการประชาชนจำนวน มากขึ้นเป็นลำดับ

สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพมี พระกรุณาธิคุณต่อกิจการของหอพระสมุดสำหรับ พระนครอย่างหาที่สุดมิได้ ทรงเป็นผู้ริเริ่มให้เกิด ความก้าวหน้าทางวิชาการ ทั้งการวางระเบียบแบบ แผนในกิจการงานด้านต่างๆ ของหอพระสมุดฯ อย่างรอบด้านจนเกิดผลสัมฤทธิ์โดยลำดับ นับได้ว่า ทรงเป็นผู้บุกเบิกและมีบทบาทสำคัญในการ วางรากฐานงานหอพระสมุดฯ ซึ่งต่อมามีฐานะเป็น หอสมุดแห่งชาติในปัจจุบัน ♦

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. ประวัติหอสมุดแห่งชาติ. พระนคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวิลพร, ๒๕๐๙.

_____. ราชสกุลวงศ์. กรุงเทพฯ : องค์การค้าคุรุสภา, ๒๕๕๔.

_____. สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ : พระนิพนธ์. ม.ป.พ. : ม.ป.ท. , ๒๕๑๒.

_____. สังคมไทยสมัยรัชกาลที่ ๕. ม.ป.พ. : ม.ป.ท. , ๒๕๓๙.

_____. หอพระสมุดวชิรญาณสำหรับพระนคร. ม.ป.พ. : ม.ป.ท. , ๒๕๔๐.

ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. ตำนานหอพระสมุด หอพระมณเฑียรธรรม หอวชิรญาณ หอพุทธศาสนสังคหะ แลหอสมุดสำหรับพระนคร. ม.ป.พ. : ม.ป.ท. : ๒๕๑๒.

_____. นิทานโบราณคดี. กรุงเทพฯ : ไทยควอลิตี้บุ๊ก (2006), ๒๕๕๖.

ปราชญ์ถาเรื่อง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และพระประวัติลูกเล่า. พระนคร : องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๐๖.

พูนพิศมัย ดิศกุล, หม่อมเจ้า. ชีวิตและผลงานสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา, ๒๕๑๕.